

NORMERING IN DIE AFRIKAANSE RADIO- EN TELEVISIEDIENS

T.J.R. Botha

1. Inleiding

1.1 Prestige en trefwydte

Van al die kommunikasiemedie het die radio en televisie seker die meeste invloed en hoogste aansien. Waar die koerant en tydskrif beperk is tot die geskrewe woord en statiese foto, beskik die radio oor klank en stem; die televisie het tot sy beskikking: klank, stem, die dinamiese beeld en die geskrewe woord. Die kommunikasie is intiemer, persoonliker, direkter as die van die pers. Ook reik dit verder: dit betrek die gesin as gesin; selfs die kleuter wat nog nie kan lees nie, is binne bereik van die radio en televisie.

1.2 Sentrale rol van taal

Taal beklee 'n sentrale plek in radio- en televisie-uitsendings. Die aansien en beeld van die SAUK hang ten nouste saam met die gehalte van die taal wat gebruik word. Dit besef die SAUK. Weens die prestige van die radio en televisie as media en die ruim benutting van die uitsendings moet die taal wat in programme gebruik word, onvermydelik invloed uitoeven op die taal van die luisteraars. Ook hiervan is die SAUK bewus. Die SAUK aanvaar dat hy 'n taalverpligting teenoor die gesin, die onderwys, die samelewing het. Dit blyk onder meer uit die aanstelling van taaladviseurs en taaladvieskomitees vir die onderskeie dienste, die aandag wat deurentyd aan taalversorging bestee word en die verskeidenheid tegnieke en metodes wat afdelingshoofde aanwend om hulle personeel op hoogte van taalsake te hou.

1.3 Hoë eise aan Afrikaans

Die programme waarna die publiek kyk en luister, is die finale, afgeronde produk. Min luisteraar-kykers het 'n indruk van die omvang en aard van die taaleise wat die voorbereiding en versorging van programme aan die personeel stel. Op die Afrikaanse Diens rus nog die bykomende las van 'n massale hoeveelheid vertaalwerk uit 'n verskeidenheid tale. Die programme handel oor enige denkbare tema --- van populêr tot wetenskaplik, van kleuterverhaal tot wêrelddrama, van die plaaslik bekende tot obskure plekke, mense, diere, plante, en so meer. As internasionale medium en ou kultuurtaal het Engels 'n voorsprong op Afrikaans. Nietemin word dit van die Afrikaanse Diens verwag dat die taalkwaliteit van sy programme gelykwaardig aan die van die Engelse Diens moet wees. Enersyds bied dit 'n grootse uitdaging aan Afrikaans; andersyds stel dit geweldige eise aan die personeel van die Afrikaanse Diens. Afrikaans is 'n jong kultuurtaal. In verskeie opsigte is dit nog nie so geïk, gestandaardiseer en genormeer soos ouer kultuurtale nie. As vertaaltaal skiet sy woordeskat soms te kort. Probleme word byvoorbeeld nog ondervind met watersportterme. Ten opsigte van vorm, spelling en uitspraak van vreemde eiename, wat 'n hoë frekwensie in nuusberiggewing het, heers nog groot onsekerheid. Bedink hierby dat die Afrikaanse Radio- en Televisiepersoneel nie noodwendig opleiding in Taalkunde ontvang het nie. Taalgebruiksvermoë is slegs een van die vereistes by aanstelling. In hierdie omstandigheid is dit te begryp dat die personeel die hulp nodig het van 'n taaladviseur en 'n taaladvieskomitee wat kan help toesien dat die taalgebruik aan erkende normatiewe eise voldoen en norme kan opstel waar dit nog ontbreek.

2 Hoofsaaklik toepasser van norme

Normering van taalgebruik in die Afrikaanse Radio- en Televisiediens is in eerste instansie --- maar nie uitsluitlik nie --- toegespits op die toepassing van algemeen erkende norme. Die opstel van norme word slegs onderneem vir daardie aspekte waarvoor daar nog nie norme bestaan nie en waarvoor die Afrikaanse Diens wel normering nodig het. Die SAUR self tree nooit as mededingende opsteller van norme op nie. Die gesag van gesaghebbende normerende liggame word erken en die norme wat deur dergelike liggame opgestel is, word eerbiedig, tensy dié norme kennelik strydig met die huidige reëls van Afrikaans is of om die een of ander nie-taalkundige oorweging noodwendig gewysig moet word.

3 Die Komitee vir Taaladvies (KTA): Amptelike normerende liggaam

3.1 Samestelling

Die enigste amptelike liggaam wat belas is met die normering van Afrikaans binne SAUK-verband, is die KTA. Sedert sy totstandkoming sowat veertig jaar gelede het die KTA heelwat gedaanteverandering ondergaan.¹ In 1982 het dit uit slegs ses lede bestaan: twee personeellede, naamlik die Hoof: Afrikaanse Diens en die Taaladviseur: Afrikaanse Dienste, bygestaan deur vier buitelede, almal professore in departemente Afrikaans en Nederlands, wat deur die Direkteur-generaal van die SAUK vir 'n termyn van drie jaar aangestel word. Ter wille van groter doeltreffendheid, meer eenvormigheid en hegte samewerking op taalgebied tussen al die dienste waarin Afrikaans gebruik word, is die ledetal in Desember 1982 na veertien uitgebrei met die toevoeging van die volgende senior personeel: die Opsiener: Oorklankvertaling, die Opleidingsredakteur: Nuus, die Hoofde: Radionuus, Televisiediens, Springbokradio, TV I, en streekdienste en Radio 5, met die Direkteur: Afrikaanse en Engelse Radiodienste as voorsitter. Die Taaladviseur tree op as sekretaris.²

3.2 Vergaderings

Die KTA vergader tweemaandeliks in Johannesburg. Drie weke voor die vergadering besorg elke buitelid aan die Taaladviseur 'n taalrapport waarin waargenome taalfoute gerubriseerd aangestip word, met vermelding van die program waarin dit voorgekom het en, waar nodig, met die "korrekte" vorme bygevoeg. Ook gunstige kommentaar oor programme met 'n hoë peil van taalversorging en treffende styl word in die taalrapporte gelewer. Benewens die taalrapporte plaas die Taaladviseur van die taalprobleme op die agenda wat hy in die loop van die twee maande tussen vergaderings teëkom en nie raad mee weet nie, byvoorbeeld die Afrikaans vir golden hand-shake en hitman, of die toelaatbaarheid van plant in 'n konstruksie soos 'n boom in 'n gebou plant; ook die beslissings wat hy noodgedwonge inderhaas moet gee en waarvan hy die geldigheid enigsins betwyfel. Dit staan die personeel vry om probleme na die KTA te verwys, gewoonlik via die Taaladviseur.

4 Die Taaladviseur

Die Taaladviseur (Afrikaans) is die enigste personeelid in die SAUK wat amptelik verantwoordelik is vir alle aspekte van taalnormering by al die Afrikaanse dienspunte.³ As lid en sekretaris van die KTA beklee hy 'n sentrale posisie in die liggaam. In sy hoedanigheid as Taaladviseur beklee hy 'n sentrale, maar ook 'n sensitiewe taalgesagsposisie binne die konstellasiel Afrikaanse radio- en televisiedienspunte.

Uit hoofde van sy amp en weens die besondere aard van die werksaamhede en werkseise van die SAUK word dit van die Taaladviseur verwag om nie net uitsluitel te kan gee oor 'n wye verskeidenheid taal- en vertaalkwessies nie, maar heel dikwels ook met bekwame spoed, selfs onmiddellik. In sy daaglikse werk kan hy uiteraard nie noodwendig staatmaak op die direkte hulp van die KTA nie. Gewoonlik is hy man-alleen aangewese op sy parate taal- en talekennis, en waar dit ontoereikend is, moet hy hom verlaat op standaardbronne of vakoutoriteite, vir soverre dié bestaan en beskikbaar is. Ter illustrasie: Die USSR kies 'n nuwe leier --- Andropof. Oor 'n kwartier of wat moet sy naam op die televisieskerm verskyn en moet die nuusleser dit "korrek" kan uitspreek -- "in Afrikaans". Moet **Andropof** met slot-v of -f op die skerm verskyn? Waar lê die hoofklem in die uitspraak --- op die eerste, tweede of derde sillabe? Iemand moet weet, minstens die Taaladviseur, ongeag of daar oordragnorme vir die transliterasie en uitspraak van Russiese woorde in Afrikaans bestaan of nie. En hierdie voorbeeld is nou nie juis een van die gekompliseerdes nie.

Die Kantoor van die Taaladviseur funksioneer as kommunikasiesentrale tussen die KTA en die personeel van die netwerk dienspunte waarin Afrikaans gebruik word, in die Republiek en in die buietland. Hiervandaan word die besluite van die KTA, en ook die wat die Taaladviseur onafhanklik van die KTA neem, na die verskillende afdelings of dienste versprei. Via die Kantoor van die Taaladviseur bereik taalnavrae, versoeke om hersiening van besluite, kommentaar op genotmeerde items, en so meer die KTA.

5 Verspreiding en propagering van norme

5.1 Inleiding

Geen moeite word ontsien met die verspreiding van taalbesluite onder die personeel nie. Die uitgangspunt is: Hoe beter die personeellede ingelig word, hoe beter die eindproduk, dit wil sê die gehalte van hulle taalgebruik; hoe meer genormeerde gegewens aan hulle verstrekk word, hoe minder tyd hulle aan onsekerhede te bestee, met die gevolg: groter produktiwiteit. Verder --- as personeel van voldoende inligting voorsien word, boonop in gerieflike formaat, volg dit dat daar van hulle verwag kan word om dit te beheers en toe te pas.

5.2 Metodes en middele

5.2.1 KTA-notules

Die hoofde van die verskillende dienspunte ontvang afskrifte van die notules van die KTA-vergaderings, wat na goeë dunde en eie behoeftes benut word.

5.2.2 Kaartjiesstelsel

Die Taaladviseur laat die besluite van die KTA op kaartjies aanbring wat in twee stelle alfabeties gerangskik word, naamlik Uitspraakkaartjies en Taalkaartjies, waarvan die moederstel by die SAUK in Johannesburg gehuisves word, terwyl duplikaatstelle aan al die Streekredakteurs en Programorganiseerders van Afrikaanse nuuskantore besorg word --- altesame meer as twintig verspreidingspunte in die vier provinsies. Die twee stelle kaartjies, wat gereeld aangevul en bygewerk word, is tot die beskikking van alle personeellede en medewerkers (Taalbulletin 1984:3; mededeling van Taaladviseur).

5.2.3 Omsendbriewe

Advieslyste en -memorandums word deur die Taaladviseur aan 'n ruim persentasie van die personeel gerig. Hierdie omsendbriewe word aangevul met "dagopdragte" waarin onder meer besondere KTA-besluite verskyn, aantekeninge

oor die taalgebruik van individuele nuuskrywers en taalkommentaar van luisteraars. Hierdie omsendbriewe het die voordeel dat dringende besluite die personeel sonder versuim bereik; ook het dit 'n groter en gevoeliger impak as die taal- en uitspraakkaartjies op 'n personeellid as gevolg van die veel direkter, meer persoonlike gerigtheid daarvan (Taalbulletin 1984:4).

5.2.4 Nuuskliniek

Die personeel van die Nuusafdeling hou gereeld redaksievergaderings. Uit die aard van die saak is taalsake slegs een van die vele aspekte wat bespreek word. Die besluite, uitsprake en advies wat uit hierdie vergaderings voortvloei, word in die vorm van aantekeninge, huishoudelik die **Nuuskliniek** genoem, onder die personeel (redakteurs, joernaliste, nuuslesers...) van die Nuusafdeling versprei (Taalbulletin 1984:8).

Die taalaantekeninge in die **Nuuskliniek** hou onder andere verband met die gehalte van die skryfwerk van redaksielede, byvoorbeeld korrekte taalgebruik, gangbare styl, ortografie, ensovoorts, onder meer gemeet aan die norme wat die KTA voorskryf. Weens die aard van sy werk is die Nuusafdeling blykbaar verplig om bepaalde aspekte van taalgebruik onafhanklik van die KTA en die Taaladviseur te normeer, meer bepaald aspekte wat saamhang met diplomatieke betrekkinge, byvoorbeeld die gebruik van die **Republiek van Sjina** in plaas van **Taiwan** (waaroor die betrokke staat sensitief voel); met protokol, byvoorbeeld die aanspreekvorm **Minister** in onderhoude met 'n minister; met etnisiteit en groepverhoudings, byvoorbeeld die vermyding, sover moontlik, van wit, bruin, swart, en so meer in verwysings na individue en groepe.

5.2.5 Taalbulletin (1984)

5.2.5.1 Inleiding

Oor die hoogs spoedeisende aard van die werk in die Nuusafdeling van die SAUK laat mnr. Carel van der Merwe, samesteller van die **Taalbulletin**, hom soos volg uit:

"In die nuusbedryf het ons te doen met 'n hoogs bederfbare produk (wat vinnig gehanteer moet word)." (Taalbulletin 1984:2)

Op 'n enkele werkdag ontvang die Nuusredaksie sowat tweemiljoen woorde kopie oor 'n verbasende verskeidenheid onderwerpe, hoofsaaklik in Engels. Binnelands is daar 'n paar honderd beriggewers wat 'n Swart taal gebruik. In die Nuusafdeling moet daar dus op besonder groot skaal vertaal word. Hierby moet toegevoeg word die massale hoeveelheid vertaalwerk (dramas, dokumentêre, ensovoorts) wat die Televisiediens moet behartig, veral uit Duits, Frans, en selfs Engels. Met verwysing na die Nuuspersoneel merk mnr. Carel van der Merwe op:

"Dis nie mense dié wat met 'n hele ry woordeboeke en ... vaktermelyste omring heel rustig in 'n studeerkamer sit nie. Hulle sit in ... 'n meganiese werksituasie." (Taalbulletin 1984:2)

5.2.5.2 Behoeftes aan 'n kitsgids

In so 'n veeleisende werksomstandigheid is die genormeerde materiaal wat onsistematies versprei lê in omsendbriewe en aantekeninge, en in stelle kaartjies buite jou onmiddellike bereik, soms betreklik ondoelmatig. Wat die Radio- en Televisiepersoneel eintlik nodig het, is 'n kitsgids in gerieflik hanteerbare formaat waarin die materiaal volgens 'n praktiese sisteem georden en in 'n nie alte tegniese taal gestel is. Met die samestelling van die Taalbulletin het die Nuusafdeling in 'n mate in hierdie behoefte voorsien.

5.2.5.3 Seleksie van materiaal

Die Taalbulletin is nie 'n kompilasie van al die gegewens op die Taal- en Uitspraakkaartjies en in die omsendbriewe en ander stukke nie. Dit bevat slegs 'n seleksie daaruit, 'n seleksie wat gebaseer is op huidige personeelbehoefte, byvoorbeeld norme wat nog herhaaldelik oortree word, soos Anglisistiese klem ('n 'komplekse verskynsel, 'kontrak); morfologiese onreëlmatighede (die mees ingewikkeldste in plaas van die mees ingewikkelde of die ingewikkeldste); foutiewe skryfwyses, veral van samestellinge (TV-Nuus in plaas van TV-nuus, televisie lisensie in plaas van televisielisensie); die vorm van eiename (Brussels in plaas van Brussel, Poland in plaas van Pole). Ter wille van die vertalers word 'n ruim aantal

Engelse woorde en uitdrukkinge ingesluit, byvoorbeeld **jamming**: belemmering ('n radioterm); **jet lag**: vlugtamheid; **live broadcast**: regstreekse uitsending; **time-sharing**: tyddeel, tyddeling ('n eiendomsterm). Verskeie taboeverklaarde items is opgeneem: **komper** vir die aanvaarde rekenaar en rekenoutomaat; **kontak** as werkwoord, ensovoorts.

5.2.5.4 Alfabetiese ordening

Die materiaal is alfabeties gerangskik, ongeag of die trefwoorde Afrikaans of Engels, Zulu, ensovoorts is. Selfs vreemde eiename (**Hongkong**, **Matanzima**) en temas (**hom**-sinne, hoofletters, Portugese name, **Weermagrange**) verskyn alfabeties tussen die leksikale items. Die funksionele gebruik van kruisverwysing vergemaklik naslaanwerk, byvoorbeeld naas **voorstellingsparade** is daar ook 'n inskrywing **passing out parade**.

5.2.5.5 Styl en trant op samewerking gerig

Die Taalbulletin is uitsluitlik vir huishoudelike gebruik bestem; daarom is dit nie volgens streng leksikografiese beginsels gestruktureer nie. Die bewoording, terminologie en styl klink in baie gevalle soos dié in korrespondensie tussen kollegas, die aanslag hoflik en informeel, soms selfs ietwat te intiem. Dié benadering het die voordeel dat dit eerder samewerking en belangstelling in personeelgeledere wek as wat dit afskrik en vervreem. Van die aantasting of onderdrukking van individualiteit is nêrens sprake nie. Intendeel --- by die radio en televisie is individualiteit juis in aanvraag: dit werk verskeidenheid van aanbieding in die hand. Dit staan 'n personeellid volkome vry om sy individualiteit op sy werk af te stempel, mits hy dit doen binne die ruimte wat die norme hom veroorloof. Per slot van rekening wil die Taalbulletin 'n hulpmiddel wees.

5.2.5.1 Voorbeeldlemmas

"MANGO/	Mango word verkies bo veselperske. Die mangoboere maak beswaar teen die woord veselperske. Nk 10.1.84
REKTOR/	Eng. principal. Ingevolge wetgewing word (sic) die benaming van al die hoofde van universiteite in Afrikaans rektor. Nk. 14.4.67
TIEBREAKER/	Valbyl of uitklop in tennis. Tk ⁴ 25.2.83
TIRE /	Engelse benaming vir Tirus in Libanon. Nk 14.8.74
VEEL /	Beel en veel is deesdae geneig om die woord baie uit te dryf. Probeer dit vermy. Tk 5.11.75, Nk 13.12.83. Kyk ook HEEL.
VERLOF /	Ons sê op verlof of met verlof. Tk 11.66"

5.2.5.6 Bywerking en rekenarisering

Die Taalbulletin is op so 'n wyse gebind dat aanvullende blaaie sonder moeite ingevoeg en gewysigdes vervang kan word. Ter wille hiervan word die bundel in getikte vorm behou. Bowendien is die SAUK van voorneme om al die materiaal binne afsienbare tyd te rekenariseer.

5.2.5.7 Opleiding van personeel

"Uiteraard moet die uitsaaier wat beroepsman wil wees en wil bly, bly slyp en herslyp aan sy taalvaardigheid", aldus mnr. J.E. van Zyl, Adjunk-Direkteur-generaal: Nuus (Taalbulletin: Voorwoord). Blykbaar sal die Taalbulletin na rekenarisering steeds in gebruik bly as opleidingsinstrument vir veral onervare personeellede van die SAUK en buitemedewerkers (byvoorbeeld vryskutvertalers), en mettertyd vir studente in die tersiêre onderwys.

5.2.5.8 Meting van taagebruiksvermoe

Tydens onderhoude met applikante word hulle taalbeheersing getoets aan die materiaal in die Taalbulletin. In sommige afdelings van die Afrikaanse Diens lê personeel taaltoetse af wat gebaseer is op die Bulletin en dien die peil van hulle taalbeheersing as 'n maatstaf by gradering en bevordering (Volgens 'n senior amptenaar tydens die KTA-vergadering van 3.10.84).

5.3 Inslag van norme

Die gesag van die KTA-besluite⁷ en die sukses met die toepassing van die besluite hang in 'n groot mate af van die taalhouding, normbewustheid en inisiatief van toesighoudende amptenare en afdelingshoofde (N 1984. 10).⁸ Die waarde wat die Raad van die SAUK, die topbestuur en die personeel oor die algemeen heg aan die openbare beeld en aansien van die SAUK --- en die beeld en aansien hang ten nouste saam met sy taalbeeld --- behoort op sigself 'n stimulerende uitwerking te hê op die mate waarin die taalnorme inslag vind en toegepas word in die personeelgeleedere van die Uitsaai-korporasie, tensy die norme strydig is met die reëls van Afrikaans.

6 Oogmerke met normering

6.1 Natuurlike, gepaste (spreek-)taalgebruik

Die doelwit van die normeërders is "korrekte" taalgebruik, "korrek" in die sin dat die taalgebruik in 'n bepaalde program, byvoorbeeld die Nuus, Oordenking, sportkommentaar, poësievoordrag, onderhoude met die publiek en kleuterprogramme, moet beantwoord aan die aanvaarde taalgebruiksnorme en -vereistes vir 'n program in dié besondere genre, kader of kategorie, dit wil sê met inagneming van die gewenste kode(s), sodat die taalgebruik met betrekking tot styl, register, situasie, die rol van die spreker(s) of karakter(s) en so meer natuurlik verloop, nie kunsmatig of geforseerd aandoen nie (vergelyk (Odendal 1984:271 e.v.)). Die radio en televisie is taalgevoelige media. Die boodskap, berig, beeld, inhoud moet die luisteraar-kyker "langs die weg van die minste weerstand" bereik. Per program moet die taal waarin 'n gegee na die publiek gesein word, so gepas en korrek moontlik wees, dit wil sê dit behoort sover moontlik vry te wees van kommunikasiesteurnisse, -hinderlikhede, -versperrings, -skokke, taalfoute...., sodat die interaksie tussen enkodeerder (uitsender) en dekodeerder (luisteraar, kyker) glad en sonder spanning kan verloop. Per program moet die taal wat gebruik word as't ware deursigtig wees, gepas en in harmonie met die situasie: nie te formeel, te informeel, platvloers, hoogdrawend, te deftig, te gemeensaam ... wees nie. 'n Enkele ontsparing of taalflater kan die luisteraar-kyker ontstel, ontstem, dit wil sê die kommunikasie versteur, byvoorbeeld:

(a) In 'n televisie-ouderhoud spreek die omroeper 'n Administrateursvrou in 'n formele situasie aan met *ji* in plaas van *u*. Die tipe taalongevoeligheid irriteer die kyker. Dit is 'n vorm van taalgedrag wat afwyk van die erkende norme (vergelyk (Odendal 1984:275 e.v.; 1976:105 e.v.), (Van Wyk 1978:103, 117)).

(b) In 'n aflewering van die televisiereeks *Skoppensboer* spreek een van ons ervare toneelspelers *sinistere* uit as [sənə'stɛ:rə] in plaas van *si'nistere* [sə'nɛstərə], blykbaar na (valse) analogie van woorde soos *sekon'dêr*, *inflasio'nêr*, ensovoorts. In 'n ander program is *kentering* vertrek tot [kɛn'te:rɔŋ]! Dergelike aksentfoute lyk na iets gerings, maar eintlik is hulle gruwelik steurend.

(c) 'n Origen's puik uitsending van 'n boksegeveg om die wêreldkroon word ontsier met 'n enkele Anglisistiese konstruksie: "In hierdie stadium is Crous beslis die beter van die twee bokseers" in plaas van die beste.

6.2 Korrekte spelling en skryfwyse

6.2.1 Inleiding

Voor die instelling van die Televisiediens in 1976 het die skriftelike gebruik van Afrikaans die publiek nie geraak nie. Sedert 1976 verskyn Afrikaans op die skerm. Die luisteraar is nou ook kyker en leser. Die geskrewe woord kry 'n rol vóór, ná en dikwels ook in 'n program, en gereeld in advertensies.

6.2.2 Toepassing van Akademiereëls

Die KTA strewende doelbewus na die noukeurige toepassing van die beginsels en reëls wat vir die spelling en skryfwyse van Afrikaans opgestel is deur die Taalkommissie van die Suid-Afrikaanse Akademie en in die *Afrikaanse woorde-lys en spelreëls* verskyn, met aanvullings in die *Nuusbrief* van die Akademie.

6.3 Taalhulp aan personeel

Die akademiese kwalifikasies, taalvermoë en graad van geskooldheid in die beheersing van Afrikaans wissel van personeellid tot personeellid. Van sommige is Afrikaans bloot die sekondêre taal, veral in die handelsdienste. Een van die belangrike oogmerke van die KTA is om by wyse van deurlopende korrektiewe hulp en advies die peil van die taalgebruik van die personeel op 'n gesonde vlak te probeer hou, om twyfel uit die weg te ruim, sodat elke personeellid met 'n gevoel van taalsekuriteit sy werk kan doen.

6.4 Samevatting

Wat die KTA hom ten doel stel is 'n gehalte taalgebruik wat in ooreenstemming is met die aansien van die SAUR, wat tred hou met die ontwikkeling van Afrikaans en waardeur die peil van Afrikaans in die gemeenskap bevorder kan word.

7 Vorm waarop normering gerig is

7.1 Standaard-Afrikaans

Die meeste programme in die Afrikaanse Diens is bestem vir 'n volwasse luisteraars- en kykerspubliek. Die temas, aard en (intellektuele) vlak van die meerderheid programme is sodanig dat hulle aangebied moet word in standaard-Afrikaans, selfs programme wat op volwassenes én kinders ingestel is, byvoorbeeld sportuitsendings en baie dokumentêre. Programme vir laerskoolkinders is wel in eenvoudiger taal geklee, maar tog nog in die standaardvorm.

7.2 Substandaard

7.2.1 Substandaard funksioneel

Substandaardtaal is in sommige aanbiedinge onontbeerlik, en daarom geoorloof, byvoorbeeld in dramas waarin een of meer karakters figureer wat 'n streekvariant of 'n sosiolek gebruik. 'n Voorbeeld hiervan is *Siener in die suburbs* (1972) van P.G. du Plessis waarin die dialoog die karakters so-

siaal-ekonomies merk. In sommige van hulle ("luister"-)liedjies gebruik liedjieskrywer-sangers soos Anton Goosen en David Kramer substandaardwoorde, -uitdrukkings en -uitspraak heel effektief. Word die liedjies omgestel in standaard-Afrikaans, is hulle styl daarmee heen --- en hulle trefkrag. Op sommige gebiede van die skeppende en uitvoerende kuns het die substandaardvorme van Afrikaans 'n eiesoortige funksie, voorsien dit in 'n behoefte en het dit dus bestaansreg naas die sogenaamde "beskaafde" taalvorm: In sommige werke is dit struktureel geïntegreer en onvervangbaar; dit bevredig die luisteraar-kyker esteties; boonop het dit kommersiële waarde, onder andere vir die kunstenaar. Dit is dus te begrype waarom ook produsente en verspreiders van produkte soms die trefkrag van die taalvorm in hulle radio- en televisie-advertensies benut (Odendal 1984:263-269).

7.2.2 Substandaard in vertaalde dramas

In Voorskrifte en versoeke aan die vertalers van dramas vir taaloorklanking (1983:33) van J. Moodie word onder die opskrif "Onaanvaarbare woorde" onder andere die volgende verstrekk: beneuk, blerrie, bliksem, donder, jirre, jou teef, woers, opneuk, ook baai-baai en koebaai; onder "Aanvaarbaar: slegs in uitsonderlike gevalle" onder andere die volgende, met verdere kwalifisering na elk: jou vuilgoed ("net in bepaalde gevalle"); duiwelskind, verduiwels ("met oorleg"); jis, jip, chips, chow ("slegs waar in karakter --- vermy"); okay, oraait ("in uitsonderlike gevalle waar in karakter --- vermy"); jop, joppie, tjeers ("slegs waar in karakter"), met die slotopmerking: "In alle gevalle moet goeie smaak en oordeel die deurslag gee". Die estetiese aspek en funksionaliteit word hier dus as kriteria by normering aangewend.

7.2.3 Substandaard in Afrikaanse dramas

In oorspronklike Afrikaanse dramas wat in 1984 gebeeldsênd is, kom gevalle soos die volgende voor: *As hy uitvind, is die hel los, Hou jou bek*, en *Eng. try* (probeer) in *Die Hoogste God*; *Ek werk my vrek* in *Die Dood van Hermien Adler*; studentetaal in *Trans-Karoo: 'n bok vir fliek*, universiteite is *trick-fabriek*, *dis peanuts* en *guts hê*. Nóg die publiek nóg die KTA het beswaar hierteen geopper, blykbaar omdat die sleng- en swetsvorme redelik geïntegreer was in die onderskeie stukke.

7.2.4 Afbakende terreine

Afgesien van bepaalde taboewoorde en -uitdrukkinge wat in geen program mag voorkom nie, is substandaardtaal geoorloof in sekere programme, bo en behalwe dramas en liedjies, waarna vroeër verwys is, mits dit nie bepaalde perke oorskry nie. Hierdie "perke" word nie gedefinieer nie. Daar word staatgemaak op die insig, oordeel en ervaring van die personeel, professionele mense wat intuitief, op grond van opvoedkundige, etiese en estetiese oorweginge, en aan die hand van gebruiksgevalle wat tot dusver deur die KTA goed- of afgekeur is, behoort te weet wat toelaatbaar is en wat nie.

8 Aspekte waarop normering gerig is

8.1 Inleiding

Alle aspekte van taalgebruik kom in aanmerking vir normering, maar nie in gelyke mate nie. Uitspraak (veral woordklem), skryfwyse (samestellinge, koppeltekengebruik, hoofletters, deeltkens, vreemde eiename) en Anglismes vereis byvoorbeeld baie meer normering as spelling, woordvorm en sinsbou. Hierdie oneweredigheid word nie deur die willekeur van die KTA meegebring nie. Die KTA sonder nie spesifieke aspekte vir normering uit nie. Die oorgrote meerderheid van die materiaal wat op die agendas vir die KTA-vergaderings voorkom, bestaan uit taalfoute, normoortredings, wat onwillekeurig uit programme opgeteken word. Daardie aspekte van Afrikaans wat die meeste ontsporing oplewer, word dus die meeste aan normering onderwerp, en omgekeerd. 'n Mens sou dit ook so kon beskou: Hoe groter die normatiewe onvastigheid of onsekerheid wat Afrikaans met betrekking tot 'n bepaalde aspek vertoon, hoe groter die behoefte aan normering. 'n Moontlikheid waarmee ook rekening gehou moet word, is dat wispelturigheid op die gebied van normtoepassing verband kan hou met normweerstand, -verset, -verwerping, selfs norm-ignorering, 'n verskynsel wat die normeerder nie met verantwoordelikheid kan negeer nie. Van die verskeidenheid aspekte word vervolgens slegs enkele ter illustrasie van nader beskou.

8.2 Uitspraak

8.2.1 Inleiding

Hoewel die Uitspraakwoordeboek van Afrikaans van Leroux en Pienaar plek-plek verouderd geraak het en ook na inhoud nie toereikend is vir die behoeftes van die SAUK nie, is dit nog steeds 'n bron van gesag, miskien van te veel gesag, soos uit sommige van die volgende paragrawe sal blyk.

8.2.2 Ronding van vokale

Ronding van {a:} tot {ɔ:}, byvoorbeeld [mɔ:ndaxɔ:nt ɔə s drama ɔ:nt] (Maandagaand is drama-aand), het die afgelope jaar of vyf opgeduik, veral onder kontinuïteitsaankondigers. In die rubriek "TV" van Rapport (1984-3-4) word te velde getrek teen "hierdie aanslag op die Afrikaanse vokaal" na aanleiding van die uitspraak "jô, Pô" vir "ja, Pa". Blykbaar is hierdie tendens, wat glo taamlik verbreid is onder die jeug van goeie gemeenskappe in Pretoria en Johannesburg, minstens voorlopig in SAUK-geledere hokgeslaan.

8.2.3 Ontronding van vokale

Ontronding van vokale en diftonge in betoonde sillabes kom wel voor, maar eintlik heel selde, byvoorbeeld dink (in plaas van dunk), hille (in plaas van hulle), kleter (in plaas van kleuter), lyster (in plaas van luister), Yt en Tys (in plaas van Uit-en Tuis), veiligheid (in plaas van vuiligheid).

8.2.4 Elisie van [r]

Die weglating van [r], byvoorbeeld in die uitspraak van daarmee, waarom, kom gereeld voor; tog word dit selde in KTA-vergaderings of in taalrapporte aanhangig gemaak. 'n Uitsondering is [bəfo:bəlt] (byvoorbeeld), wat "lie-wer" as [bəfo:rbe:lt] uitgespreek moet word (N 1984-10). Sou die gelatenheid oor die [r]-lose uitspraak daarop dui dat dit as 'n vorm van uitspraakverandering beskou word? Myns insiens is dié uitspraak, wat 'n kenmerk is van die Afrikaans van Engelstaliges, substandaard.

8.2.5 Anglisistiese konsonante

Die vervanging van {j} met {dʒ} in woorde soos *judo*, *junior*, *junta* en *Jupiter* word as Anglisisties bestempel. Die {dʒ} is in orde in *kollege* (onderwys-), maar nie in *kieskollege* nie, waar 'n {j} vereis word: [kiskole:ʒə] (N. 1982-12), 'n beslissing waarby daar stellig nie voldoende rekening gehou is met die huidige frekwensie van die {dʒ}-vorm nie. Protese of vooraanvoeging van {j} by *Unisa* en *Unita* word afgekeur; eweneens invoeging van {j} na {n} in die tweede sillabe van *monument* en na {m} in die eerste sillabe van *museum*.

8.2.6 Letteruitspraak

Letteruitspraak word sonder meer afgekeur, selfs waar daar van 'n teks af gewerk word. Die uitspraak van *pasiënt* met {s} word verwerp ten gunste van die {ʃ}, in ooreenstemming met Le Roux en Pienaar (1976:167); ook by *spesiaal*, waarby Le Roux en Pienaar (1976:208) wisselvorme met {s} en {ʃ} verstrekk. Hierteenoor word vereis dat *oseaan* met {s} uitgespreek word. Die tweede konsonant in *posisie* kan met {s} of {z} uitgespreek word, dog by voorkeur met {s}. Dit is te begrype dat letteruitspraak soms voorkom by vreemde eiename waarmee 'n omroeper nie vertrouwd is nie, byvoorbeeld *Arkansas* {'a:kənsə(:)} as [a:'kænsəs], *Ballasteros* met 'n {l} in plaas van 'n {j} in die tweede sillabe, *Connecticut* [kənetikət] met 'n {k} aan die einde van die tweede sillabe, *Junker* (vliegtuig) as [jœŋkər] in plaas van [jʊŋkər], *Lelcester* [lestɔ] met drie in plaas van twee sillabes.

8.2.7 Aksent

8.2.7.1 Inleiding

Woordaksent is een van die aspekte wat die meeste probleme oplewer. Die woorde waarby foutiewe aksentplasing voorkom, varieer van doodgewone, eenvoudige gevalle tot tipes waarby aksentverskuiwing ingetree het of aan die intree is.

8.2.7.2 Alledaagse woorde

Enkele voorbeelde is eer'gister in plaas van 'eergister, land'waarts in plaas van 'landwaarts, 'oorlewendes in plaas van oor'lewendes, 'oornag in plaas van oor'nag (bw.), 'omgewing in plaas van om'gewing, 'omliggende (gebied) in plaas van om'liggende, oor'konde in plaas van 'oorkonde, ver'ontrus in plaas van veront'rus. Die uitspraak 'aangrensende in plaas van aan'grensende hou moontlik verband met die twee aksentpatrone wat in (Le Roux en Pienaar 1976:1) aangegee word, dog die KTA oordeel dat aan'grensende teenswoordig die gebruiklike vorm is.

8.2.7.3 Woorde op -kus

8.2.7.3.1 Tradisionele aksentpatroon

By die klas woorde wat eindig op -kus, byvoorbeeld 'medikus, 'musikus, he'raldikus, po'litikus, met meervoude 'medici, 'medikusse, po'litici, po'litikusse,, val die hoofklem tradisioneel op die eerste of daaropvolgende sillabe, maar nie op die laaste sillabe (-kus, -ci) of die voorlaaste (tegni'kusse) nie. In (Le Roux en Pienaar 1976) is dit deurgaans die reël. Tot dusver erken die KTA eweneens slegs hierdie patroon.

8.2.7.3.2 Moontlike klemverskuiwing

Ten spyte van die KTA-voorskrif word daar in die taalrapporte met eentonige reëlmaat voorbeelde voorgelê van gevalle waarin die hoofaksent na die slot-sillabe verskuif is, byvoorbeeld heraldi'kus, akademi'ci, of na die voorlaaste sillabe, byvoorbeeld musu'kusse. En dit ten spyte daarvan dat elke "afwyking" telkens gekorrigeerd onder die personeel gesirkuleer word. Word hierby in ag geneem hoe algemeen hierdie "afwykende" aksentpatroon in die omgangstaal voorkom, ook van "beskaafdsprekendes", is dit geregverdig om te vra of daar by hierdie kategorie woorde nie klemverskuiwing ingetree het nie, 'n verskuiwing van so 'n graad dat die uitspraaknorme dit behoort te akkommodeer, minstens as wisselpatroon naas die tradisionele. Daardeur kan die spanning tussen norm en 'n taalverandering ontloot word.

8.2.7.4 Anglisistiese aksent

Die Afrikaanse, Nederlandse en Engelse woordeskat bevat 'n aansienlike groep gemeenskaplike woorde van Griekse, Latynse en veral Franse herkoms. (Vergelyk (Combrink 1984:84 e.v.); (Raidt s.j.: 17 e.v., 34 e.v., 75 e.v., 169 e.v.)). Met betrekking tot betekenis kom hierdie woorde meestal ooreen in die drie tale, maar ten opsigte van aksentplasing is daar 'n aanmerklike verskil. Vergelyk byvoorbeeld Eng. 'aspect -- Afr. as'pek; 'dialogue -- dia'loog, 'formal -- for'meel, 'contact -- kon'tak, 'contract -- kon'trak; 'minister -- mi'nister; 'primary -- pri'mêr; 'project -- pro'jek; 'telephone -- tele'foon; 'telescope -- tele'skoop. In standaard-Afrikaans word hierdie woorde en talle ander uit hierdie klas dikwels met die Engelse aksentpatroon gebruik. Dit is duidelik dat die tradisionele patroon in hedendaagse Afrikaans erg versteur is (Kirsten 1981:113 e.v.). 'n Verandering het ingetree wat nie ligtelik weggenormeer sal kan word nie. Volgens die bevinding van Kirsten (t.a.p.) is die verhouding tussen die gebruik van die Engelse en die voorskriftelike Afrikaanse aksentplasing by (byvoorbeeld) die volgende woorde persentasiegewys respektiewelik soos volg: absoluut 75:44; definitief 67:39; dialoog 44:56; hospitaal 42:58; intellek 51:49; konflik 68:32; kontrak 42:58; minister 21:79. Die gemiddeld vir die korpus van 149 woorde wat in die ondersoek gebruik is: die Engelse patroon 52,4%, Afrikaans 47,6 (a.w. p. 114), dit wil sê die benutting van die twee sisteme is sowat gelyk. Ten spyte hiervan is daar slegs 8 van die 149 woorde waarby al die Afrikaanse woordeboeke wat in die Kirstenonderzoek gebruik is, wisselaksent toelaat, en die *Ditspraakwoordeboek van Afrikaans*, pp. 119 e.v. by ongeveer 12. So 'n mate van teenstrydigheid tussen norm en taalpraktyk verwar die taalgebruiker, en op die lang duur moet dit die geloofwaardigheid aantas van liggame wat moet toesien dat die norme toegepas word.

8.3 Invloed van Engels

8.3.1 Inleiding

In die SAUK word Afrikaans nie net aan die invloed van Suid-Afrikaanse Engels blootgestel nie. Vanweë die aard van die werksaamhede van die SAUK word Afrikaans bestraal deur Engels vanuit al die Engelstalige lande, al die ander lande wat Engels vir internasionale kommunikasie gebruik en nuusagentskappe van oral in die buiteland.'

8.3.2 Houding jeens invloed van Engels

8.3.2.1 KTA as normeerder

Normering met betrekking tot die invloed van Engels op Afrikaans word gekenmerk deur onvastigheid. Gevolglik is die KTA verplig om hier as medenormeerder op te tree, nie slegs as toepasser van norme nie.

8.3.2.2 KTA-beleid

Die KTA-benadering van die invloed van Engels kan beskryf word as nie-puristies, nie-polities, matig, positief, en veral taalkundig. Die invloed van Engels word as 'n onafwendbare faktor en feit aanvaar --- histories en eietyd. Enige vorm van Engels waardeur Afrikaans verryk is of word, word as 'n wins beskou. Engels word selfs doelbewus benut om leemtes in Afrikaans aan te vul. Andersyds, waar dit blyk dat die wesensaard van Afrikaans deur Engels aangetas word of dat 'n konstruksie uit Engels 'n Afrikaanse vorm bedreig, word die invloed as onwenslik bestempel en tot Anglisisme verklaar, tensy dit na die mening van die KTA reeds stewig ingeburger geraak het en dus tot Afrikaans behoort.

8.3.3 Voorbeelde van erkenning van invloed uit Engels

Vir **afsien** (iemand op die lughawe ---) is al baie plaasvervangers op die proef gestel, byvoorbeeld **wegsien**, **groet**, **totsiens sê**, maar blykbaar tevergeefs. Die krieketerm **asse** (Engeland het die --- behou) en die rugbyterm **pak** (voórspelers) word aanvaar. Die s.n.w. **flirt** word erken; ook **flirt** as wisselvorm van **flirteer**. Volle status word verleen aan **opblaas** as sinoniem vir in die lug skiet, vernietig, byvoorbeeld 'n brug **opblaas**; ook aan **skuldig pleit** (skuld erken), **iemand sien** (spreek), 'n **boorgat sink** ('n (boorgat) boor), **spot** en **spotvraag** (raai-vraag).

8.3.4 Benutting van Engels

Die leenvertaling dit reën katte en honde voorsien in 'n leemte en word doelbewus aanbeveel vir gebruik, omdat die Afrikaanse sinonieme uitdrukking gestigmatiseer geraak het as gevolg van pejoratiewe konnotasies wat daaraan geheg kan word. Op grond van sy besondere direktheid van segging word **bottelnek** as sinoniem naas **verkeersopeenhoping**, **-knoop**, **-tregter**, **-knelpunt** in gebruik geneem. Aan Engelse **plant**, byvoorbeeld "'n bom, dagga, diamante êrens plant", het Afrikaans tot onlangs geen behoefte gehad nie. Afrikaans het goed oor die weg gekom met **versteek**, **stel**, **plaas**, en so meer totdat die televisieskerm die ontiening van **plant** as't ware onafwendbaar gemaak het, altans vir bepaalde tonele. By die vertaling en oorklanking van televisieprogramme moet rekening gehou word met die sinchronisasie tussen 'n woord wat 'n akteur sê en die stand van sy sigbare spraakorgane. Sê 'n akteur op die skerm **stel** of **versteek** in plaas van die oorspronklike **plant**, byvoorbeeld in 'n Amerikaanse rampokkerstuk, lyk dit koddig want die uitspraak van die Afrikaanse woord vereis nie lipsluiting nie. **Waarom** dan nie **plaas** in plaas van **plant** gebruik nie? Dit is nog steeds moontlik, mits dit aan die verlangde styl en register voldoen. Die Engelse **hitman** het 'n soortgelyke probleem geskep, totdat iemand met **hamer** vorendag gekom het.

8.3.5 Anglisismes

Die Anglisismes wat in die Afrikaanse programme opduik, verskil nie juis van dié wat in die omgangstaal van sprekers van standaard-Afrikaans aangetref word nie.

8.3.5.1 Taamlik gevestigde gevalle

Sommige Anglisismes kom al geslagte lank in Afrikaans voor en het nog steeds 'n hoë gebruiksfrekwensie, ondanks jarelange volgehoue teenkanting, byvoorbeeld 'n **lewe maak** ('n bestaan maak), **stappe neem** (stappe doen), **die perd**, **atleet lê tweede** (die perd is in die tweede plek), **by verre** (verreweg), **die rivier is in vloed** (die rivier is vol, kom af), **meeste mense glo...** (die meeste mense...), 'n **rekord breek** ('n rekord slaan), **welaf mense** (ryk, welgestelde mense), **jou voete vind** (op dreef kom, koers kry), **die vet is in die vuur** (die gort is gaar, die poppe dans), **beter af wees**

(beter daaraan toe wees), hulle het hulle(-self) geniet (hulle het dit geniet).

8.3.5.1 Is die norme nog realisties?

Is dit, taalkundig beskou, nog geregverdig om ou, geharde "Anglismes" van hierdie aard in Afrikaans te verbied en as ongewenste invloed te beskou? Die feit dat hulle, ten spyte van al die pogings om hulle te weer, nog steeds floreer, ook in ontwikkelde en opgevoede lae van die gemeenskap --- lewer dit nie voldoende bewys dat die gemeenskap hulle nie as ongewens beskou nie? --- dat hulle tóg in 'n behoefte voorsien nie? Moet die kriterium "graad van ingeburgerdheid" nie swaarder weeg by normering nie? Raak 'n norm wat voorskryf dat 'n ontwikkelde werknemer in sy werkkring sy taal minus \underline{x} moet gebruik, nie teenproduktief nie as daardie werknemer voor sy siel weet dat die taalgemeenskap \underline{x} as 'n integrerende deel van sy standaardtaal gebruik (en beskou)? Indien die normering van die KTA ten opsigte van Engelse invloed ontoereikend en te konserwatief is, moet dit stellig daaraan gewyt word dat daar nog te veel rekening gehou word met *normering buite SAUK-terrein*.

8.3.5.2 Jonger Anglismes

Van die jonger Anglismes kan moontlik met sukses geweier word, byvoorbeeld soveel so dat... (in so 'n mate dat...), die aandele is minder duur (... is goedkoper), die partye ontmoet mekaar halfpad (... kom mekaar tegemoet), rat race (trapmeul), red tape (rompslomp), die sewentigs (die sewentigerjare, die jare sewentig), die besluit gaan swaar af by die gemeente (... vind nie juis byval ... nie). Dit lyk nie of Afrikaans behoefte aan die tipe konstruksies het nie; dus lyk dit geregverdig dat die KTA hulle verbied. Maar wat van "inflasie het gekom om te bly" (... is 'n permanente verskynsel, ... sal nog lank duur, ... is vir goed hier)? Dit het Afrikaans met gebolde seile binnegevaar en lyk stewig vasgemeer. Die KTA se standpunt is nietemin: Probeer is die beste geweier. Maar jou geweier moet baie optimisme in sy loop hê as jy steakhouse probeer afskiet ten gunste van braaihuis (Taalbulletin 1984:181).

8.3.6 Skryfwyse van woordverbindings

8.3.6.1 Versteuring van Afrikaanse sisteem

In Afrikaans word samestellinge aanmekaar geskryf, in aansluiting by die Nederlandse tradisie (Afrikaanse woordelys en spelreëls, 38 e.v.), byvoorbeeld *atoombom*, *wyndistrik*, *Afrikabeleid*, *Fordbakkie*, *Huisgenootartikel*. Op die keper beskou is dit 'n eenvoudige, praktiese skryfreël waarvan die toepassing sonder probleme behoort te verloop. Tog word die reël gereeld oortree, nie net by die SAUK nie, maar ook in ander sfere, in die koerant- en advertensiewese stellig die meeste. Blykbaar word die reëlafwyking veroorsaak deur die Engelse skryfwyse waarvolgens 'n groot persentasie van die konstruksies wat in Afrikaans as samestellinge beskou sou word, los geskryf word,⁸ byvoorbeeld *wine district*, *Africa policy*, *Ford bakkie*.

8.3.6.2 Tipes waarby normoortreding voorkom

Die tipes samestellinge waarby die los skryfwyse dikwels aangetref word, is onder meer die volgende:

(a) Soortnaam + soortnaam, byvoorbeeld *aarbel sjokolade*, *middelslag motors*, *mode waardes*, *somer voorkoms*, *verjaarsdag verkoping*, *Winkoop Verkopings* (in Afrikaans aanmekaar en sonder hoofletters).

(b) Eienaam + soortnaam, byvoorbeeld *Afrika manier*, *Algoa baai*, *Coca Cola bottelaar*, *Dawn vloeiroom*, *Phantom straaljagters*, *Snackwich roosters*, *Springbok krieketspeler*. By 'n groot persentasie word die tweede komponent met 'n hoofletter geskryf, volgens die gevestigde Engelse model, byvoorbeeld *Africana Museum*, *Boland Bank*, *Hoofstad Bouvereniging*, *Mazda Superbakkies*, *RGN Onderzoek*, *Sanlam S.A. Beker Byeenkoms*, *Trust Bank*, *United Bouvereniging*.

8.3.6.3 Oorsaak van reelafwyking

8.3.6.3.1 'n Verlengstuk van taalbeïnvloeding

In Suid-Afrika het ons 'n diglossiese taalsituasie: Engels word vir meer hoër funksies gebruik as Afrikaans. Vergelyk (Ponelis 1984:30-41); (Steyn

1980:15 e.v.); (Van Wyk 1978:115-116). Engels oorheers in die stede, in die handel en nywerheid, in die reklamewêreld, in die vermaaklikheidswêreld, op letterkundige gebied, as wetenskapstaal, en so meer. Deur die tweetaligheid van die Afrikaner het Engels sy sekondêre taal geword. In sy werkkring is Engels dikwels selfs sy "eerste taal" (Ponelis 1984:33). Die Afrikaner is dus voortdurend op groot skaal blootgestel aan Engels. Een onvermydelike gevolg hiervan is taalbeïnvloeding, waarvan aspekte in par. 8.3 behandel is. Maar Engels tas Afrikaans nie uitsluitlik struktureel aan nie. Die Engelse disjunkte skryfwyse van "samestellinge" versteur die Afrikaner se persepsie van die begrip 'samestelling'. Deur grootskaalse blootstelling aan die Engelse model, word die Afrikaner gekondisioneer. Hy raak gewoon aan die Engelse model. Dit word vir hom die ortografiese norm. Die Engelse model gaan dien dan as wysigingsfaktor oor die taalgrens heen --- 'n analogieproses.

8.3.6.3.2 Relatiewe doelmatigheid

In die Afrikaanse woordelys en Spelreëls, p. 30 lees ons: "'n Hoofletter is een van die middele om nadruk op 'n bepaalde woord te lê..." Die los Engelse skryfwyse leen hom tot die benutting van die trefkrag en status van die hoofletter. By die tipe "eienaam plus soortnaam" kan ook die tweede komponent in Engels met 'n hoofletter geskryf word; in Afrikaans nie, byvoorbeeld Eng. **Toyota Bakkie**, Afr. **Toyotabakkie** of **Toyota-bakkie**. By die tipe "soortnaam plus soortnaam" kan albei komponente in Engels 'n hoofletter kry, in Afrikaans slegs die eerste lid. Vergelyk **Cash Sale**, **Kontantuitverkoop**. Uit 'n reklame-oogpunt is die Engelse model buigsamer, funksioneler en doelmatiger as die Afrikaanse. In Engels word die name van firmas, maatskappye, rade, geboue, ensovoorts met hoofletters geskryf, byvoorbeeld **Natal Technikon**, **Standard Bank**, **United Building Society**. Dit is 'n ou, gevestigde ortografiese tradisie. Waar dergelike hooflettername of -woorde teenoor die Afrikaanse ekwivalente verskyn, byvoorbeeld op geboue, in briefhoofde, in reklamestukke, ensovoorts, lyk die Afrikaanse vorm, gemeet aan die gevestigde model, ordinêr, vreemd, lomp --- soos 'n gereduseerde weergawe van die toonaangewende "standaardvorm": Vergelyk byvoorbeeld **Santambank** x **Santam Bank**, **Jan Smuts-lughawe**/**Jan Smuts-lughawe** x **Jan Smuts Airport**. Lyk die Engelse vorm, tipografies (en esteties?) beskou, nie meer ewewigtig, die dele meer in harmonie met mekaar as die Afrikaanse ekwivalente nie? Het **Winkoop Verkopings** in 'n advertensie nie groter

sigwaarde en trefkrag as **Wynkoopverkopings** nie? (Die taalpuris sal waarskynlik ontkennd antwoord.)

8.3.6.4 Spontane rasionalisering

Die navolging van die los skryfwyse van Engels in die onderhawige verband raak nie die wese van Afrikaans nie. Dit versteur nie die aard van Afrikaans nie. Dit is iets uiterliks wat geraak word --- 'n ortografiese konvensie. Ook besef ons dat dit onmoontlik is om die Engelse skryfwyse in Suid-Afrika aan te pas by die Afrikaanse. Alles in aanmerking genome wil dit voorkom dat die afwyking van die Afrikaanse skryfreël 'n natuurlike, spontane vorm van rasionalisering op taalgebied in Suid-Afrika is --- tot voordeel van Afrikaans: Dit verhoog die bruikbaarheid van Afrikaans en dit plaas Afrikaans in 'n beter bedingingsposisie met Engels in daardie gebruiksfere waar Afrikaans 'n sekondêre, selfs 'n tersiêre, funksie vervul. Was Suid-Afrika 'n Afrikaans eentalige land, vry van Engelse invloed, sou daar stellig nie behoefte aan so 'n aanpassing gewees het nie.

8.3.6.5 Erkenning deur die Taalkommissie?

Die reëlmaat waarmee en die skaal waarop samestellinge los geskryf word in advertensies en programme op televisie, het daartoe gelei dat die KTA uit radeloosheid 'n versoek aan die Taalkommissie gerig het om die huidige skryfwyse van die tipe "eiennaam plus soortnaam" in hersiening te neem. Die Taalkommissie het reeds by wyse van 'n interimbesluit die knellende Reël VII 15 (Afrikaanse woordelys en Spelreëls, p. 13) gewysig met die toevoeging van 'n opsionele reël, sodat die tipe **hoof- mediese beamp**te ook as **hoof mediese beamp**te geskryf kan word. Dié toevoeging is oral as 'n verlossingsreël verwelkom. Maar dit is 'n geïsoleerde geval. Die Taalkommissie is nietemin bewus van die spanning tussen die Afrikaanse en Engelse skryfwyse van verbindings. Dat die toepassing van die aanmekearskryfreëls soms probleme oplewer, besef die Taalkommissie terdeë, soos blyk uit 'n opmerking in die Afrikaanse woordelys en Spelreëls, p.39: "Die grootste moeilikheid lê by die vasskrywery."

8.4 Normering in 'n meertalige land

8.4.1 Inleiding

Die probleme wat by die SAUK opduik met betrekking tot die toepassing van norme en die uitreiking van taalgebruiksvoorskrifte hou in bepaalde sin verband met die meertalige situasie in Suid-Afrika. Die Afrikaanstalige bevolkingsdeel en sy taal bestaan nie in afsondering van die ander taalgroepe en hulle tale nie. Meertaligheid werk voortdurend interaksie in die hand tussen die onderskeie tale en tussen die verskillende taal- en kultuurgroepe. Die betrekkinge en verhoudinge tussen (taal-)groepe is vanselfsprekend 'n gevoelige aangeleentheid --- nie net in politieke opsig nie --- waarby taalgebruik 'n belangrike rol speel: Die taalgebruik van groep A openbaar sy gesindheid teenoor groep B, C, en so meer. Taalgebruik help kweek onderlinge groepsverhouding. Deur onverskillige taalgebruik kan betrekkinge tussen groepe vertroebel word; deur gevoelige, bedagsame taalgebruik kan gesonde, ewewigtige verhoudinge gekweek word. Normering in Afrikaans kan dus nie onderneem word asof die Afrikaanstalige groep in isolasie van die ander groepe verkeer nie. Daar moet rekening gehou word met die voorspelbare reaksie van ander taalgroepe op Afrikaanse taalgebruik en met die inwerking van die ander tale op Afrikaans.

8.4.2 Inagneming van groepverhoudinge

Die programme wat die SAUK uitsaai, staan tot die beskikking van enige taal- of kultuurgroep in Suid-Afrika. 'n Baie belangrike aspek van die taalbeleid van die Afrikaanse diens is dat die taalgebruik nooit enige taalgroep aanstoot mag gee nie, ongeag of dit 'n nie-Afrikaanstalige of 'n Afrikaanstalige groep is. Daar word dus rekening gehou met die waardes, gebruike, sentimente, tradisies en ander gevoelighede van alle groepe in godsdienstige, morele, etniese, politieke en ander opsigte. Een onvermydelike gevolg van die beleid is dat sommige taalmateriaal (woorde, terme, gesegdes ...) wat deur leksikograwe, taalkundiges en ander vakkundiges as normaal of standaard in hulle publikasies bestempel word, onbruikbaar verklaar moet word vir uitsendings. In plaas van dergelike items word gebruik gemaak van sinonieme uit die standaardtaal of die volkstaal (byvoorbeeld streekvariante), sinonieme terme uit die vaktaal, van nuutskeppinge (neologismes) en, as daar nie 'n ander uitweg is nie, selfs van ontleninge, sy dit as tussentydse noodshulp.

8.4.2.1 Voorbeelde

Asiër word vereis in plaas van Asiaat omdat laasgenoemde aanstoot gee; die taal- en volkekundeterme Khoi of Khoekhoens in plaas van Hottentots (die taal), Khoi of Khoekhoens in plaas van Hottentot(-te) (groeppnaam). In die omgangstaal word soms na godsdienstige feesdae en feeste van ander bevolkingsgroepe, byvoorbeeld die Hindu en Moslem, verwys met vakansiedag en vakansie. In Afrikaanse programme mag dit nie gebeur nie. Rooms word uit die toon beskou in 'n konstruksie soos 'n Roomse gebruik in plaas van Rooms-katolieke gebruik; ook die amptelike benaming Rooms-Katolieke Kerk word verlang --- nie Roomse Kerk nie. Ten spyte daarvan dat lidmate van die Gereformeerde Kerk in informele situasies soms self van Doppe praat, gebruik die SAUK lidmaat van die Gereformeerde Kerk; insgelyks lid van die Progressiewe Federale Party, nie Prog nie, in teenstelling met die pers waarin verwysings soos Prog, Nat, ensovoorts gewoon is. In plaas van tuinjong en aanverwante vorme word van tuinhulp of tuinier gebruik gemaak. In hierdie kader hoort ook broodboom of sikadee, katoenbaai, koraalboom, maka-taankonfyt, sorghum(-bier), vaalvink, Zulupot, Xhosahut en verskeie ander waarvan die gestigmatiseerde sinonieme ongeskik geraak het vir gebruik in radio- en televisieprogramme. Op die ontleende segswyse katte en honde reën is reeds gewys. 'n Aspek wat (meer?) aandag verg, is die voorkoms van afgetakelde sinsbou in dialoog tussen Swart en Blanke karakters in films wat deur private maatskappye vervaardig word (Steyn 1980:292).

8.4.2.2 Woordeboeke ontoereikend

In Afrikaanse woordeboeke (ook tweetaliges) word gewoonlik aangedui watter woorde, woordvorme, ensovoorts ongebruiklik, gewestelik, verouderd en Anglisisties is. Indien items met 'n stigma in etniese en ander opsigte eweneens gemerk kan word en daar terselfdertyd sorg gedra word dat geskikte sinonieme verstrekk word, kan dit die werk van draaiboekskrywers, joernaliste en vertalers aansienlik vergemaklik. Hierdie aspek verg ook meer aandag van die beskrywende taalkunde. Die uitkomst van ondersoek na taalvariasie kan moontlik bruikbare materiaal vir leksikograwe oplewer, veral met betrekking tot geskikte sinonieme.

8.4.3 Realisme met betrekking tot taalverandering

8.4.3.1 Afhanklikheid van gesaghebbende bronne

Uiteraard leun die personeel (en medewerkers) van die Afrikaanse Diens, ook die KTA, swaar op die leiding van gesaghebbende bronne soos woordeboeke, met inbegrip van uitspraak-, sinoniem- en vaktalwoordeboeke, grammatikas, monografieë oor Anglisismes, sintaksis, spreekwoorde, ensovoorts, asook op taalgidse wat spesiaal op hoëfrekwensieprobleme in die taalpraktyk toegespits is, byvoorbeeld *Die juiste woord* van Kiemstra en Spies, en *Die korrekte woord* van Van der Merwe en Ponelis. Die graad van betroubaarheid van dergelike bronne en die geldigheid van hulle norme is vir die Afrikaanse Diens van kardinale belang. Dit is te begrype dat die KTA en leidinggewende personeel nie ligtelik afwyk van erkende bronne nie. Ongelukkig word afwyking ten opsigte van bepaalde aspekte en gevalle genoodsaak.

8.4.3.2 Gesag van Afrikaans versus gesag van Nederlands

Daar bestaan geen regverdiging vir die volharding met Nederlandse norme wat in stryd met Afrikaans is nie. In leidende bronne is huiwering te bespeur, selfs traagheid, om erkenning te verleen aan veranderinge wat tussen Nederlands en Afrikaans ingetree het nádat Afrikaans sy hoof onderskeidende kenmerke (byvoorbeeld die verlies van grammatiese geslag, die imperfektum, die sterk werkwoordstelsel, ensovoorts) ontwikkel het. Daar is reeds verwys na die gevorderde stadium van verandering ten opsigte van aksent (par. 8.2.7.3 en 8.2.7.4) en na taalverandering onder invloed van Engels (par. 8.3). Hierby kan onder andere woordbetekenis gevoeg word, 'n aspek waarby daar soms, ten koste van Afrikaans, met Nederlands volgehou word, gelukkig op beperkte skaal. Die volgende voorbeelde kom uit drie erkende woordeboeke, naamlik Odendal: *Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal*, De Villiers et al.: *Nasionale woordeboek* en Bosman et al.: *Tweetalige woordeboek*. Volgens die drie bronne beteken eventueel "moontlik, gebeurlik", nie "uiteindelik" nie; **stellig** beteken "ongetwyfeld, beslis, werklik seker, bepaald", en nie "waarskynlik" nie, hoewel die *Tweetalige woordeboek* laasgenoemde betekenis toevoeg. Die uitdrukking **aan die man bring** beteken volgens al drie "verkoop", nie "vang, arresteer, openbaar" nie. Aan baie op jou kerstok **hê** word slegs 'n pejoratiewe betekeniswaarde geheg, nie ook 'n gunstige nie. Ten opsigte van eventueel hou die

Afrikaanse Diens ook nog vol met die tradisionele betekeniswaarde, maar by die ander drie gevalle word betekenisverandering erken. Die verknogtheid aan Nederlands gee aanleiding tot kunsmatige en valse normering in Afrikaans. Hierdeur word die ontvoogding van Afrikaans in die wiele gery en die taalgebruiker geïntimideer. Sonder om afbreuk te wil doen aan die waarde wat Nederlands nog steeds vir Afrikaans het, moet erken word dat Nederlands as faktor in die ontwikkeling van Afrikaans al hoe geringer word, terwyl die ander plaaslike tale, by uitstek Engels, in toenemende mate invloed op Afrikaans uitoefen.

"Selfs al sou ons die wonderbaarlike regkry om elke Anglisisme uit die Afrikaanse taal uit te suiwer, dan sou ons nog nie veel teen die Engelse invloed veramg het nie." (Ponelis 1984:40)

Op grond van een van die wette van taalverandering, naamlik "vandag se omgangstaal is môre se standaardtaal" pleit Ponelis (t.a.p.) vir 'n meer realistiese waardering van selfs informele Afrikaans, ten spyte van die mate van Engelse invloed waarmee dit gekenmerk word.

"Indien ons woordeboekmakers werklik erns gemaak het daarvan om objektief na opgevoede sprekers te luister, sou hulle 'n aansienlike getal Engelse uitdrukkings en leenwoorde moes opneem." (t.a.p.)

8.4.2.3 Bevryding

Indien die normeerders van Afrikaans die neiging ontgroei om Afrikaans aan Nederlands te meet, en in 'n groter mate versoen raak met die beïnvloeding van Afrikaans deur die tale waartussen Afrikaans hom bevind, en met verandering wat Afrikaans ondergaan, ongeag die aanleiding daartoe, behoort dit die taalgebruiker te bevry van die las van onsekerhede en teenstrydighede waarmee hy gekortwiek word. Afrikaans het sy vierke nodig. Vir die Afrikaanse Radio- en Televisiediens kan realistieser normering slegs verligting en voordeel inhou.

NOTE

- ¹ Oorspronklik was daar twee "komitees van taalgeleerdes": een in Transvaal en een in die Kaap. Dié onpraktiese reëling het probleme geskep. Die twee komitees is vervang deur 'n enkele komitee waarvan die S.A. Akademie, in medewerking met die SAUK, die lede benoem het uit Akademiegeleedere. Met verloop van tyd het hieruit ontwikkel 'n vaste advieskomitee, onder voorsitterskap van die Hoof: Afrikaanse (Radio-) Diens en saamgestel deur die SAUK.
- ² Die Engelse Diens beskik oor sy eie advieskomitee.
- ³ Die Engelse en Swarttaaldienste beskik oor hulle eie taaladviseurs.
- ⁴ Tk = Taalkaartjies.
- ⁵ N = Notule van KTA; die syfer na die jaartal dui die maand aan waarin die vergadering gehou is.
- ⁶ "slegs waar in karakter": slegs geoorloof waar dit noodsaaklik is in 'n rol wat 'n bepaalde karakter vertolk.
- ⁷ Van prof. J.G.H. Combrink verskyn 'n oorsigtelike hoofstuk oor hierdie kwesieuse aspek in Botha et al. Inleiding tot die Afrikaanse taalkunde (1984). Vergelyk ook (De Villiers 1970).
- ⁸ Die betrokke skryfreëls in Engels is meer gekompliseerd as die Afrikaanse, maar vir ons doel is dit nie ter sake nie. Let nietemin daarop dat Engelse ekwivalente van Afrikaanse samestellings dikwels ook vas geskryf word, byvoorbeeld beerhall x beer drinker, winepress, winefarmer x wine district.

BIBLIOGRAFIE

- Bosman, D.B., I.W. Van der Merwe & L.W. Hiemstra (1984) **Tweetalige Woordeboek**. Agtste Druk. Kaapstad: Tafelberg.
- Botha, T.J.R., J.G.H. Combrink & F.F. Odendal (reds.) (1984) **Inleiding tot die Afrikaanse taalkunde**, Pretoria, Kaapstad: Academica.
- Combrink, J.G.H. (1984) "Wat is 'n Anglisisme?", in Botha, Combrink & Odendal (reds.) 1984.
- De Klerk, W.J. & F.A. Ponelis (reds.) (1976) **Gedenkbundel H.J.J.M. van der Merwe**. Pretoria: Van Schaik.
- De Villiers, Meyer (1970) "Die vreemde woord in Afrikaans: Is Afrikaans bestand teen Engels?", **Tydskrif vir geesteswetenskappe** 10(4):243-250.
- De Villiers, M., J. Smuts, & L.C. Eksteen (1971) **Nasionale woordeboek**. Kaapstad: Nasou.
- Du Plessis, P.G. (1972) **Siener in die suburbs**. Kaapstad: Tafelberg.
- Hiemstra, L.W. & J.J. Spies. (1980) **Die juiste woord**. Kaapstad: Tafelberg en Nasou.
- Kirsten, G.M. (1981) **'n Ondersoek na die invloed van Engels op die huidige Afrikaanse woordaksent**. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Natal, Durban.
- Le Roux, T.H. & P. de V. Pienaar. (1976) **Uitspraakwoordeboek van Afrikaans**. Vyfde Druk. Pretoria: Van Schaik.
- Moodie, J. (1983) **Voorskrifte en versoeke aan die vertalers van dramas vir taaloorklanking**. Ongepubliseerde manuskrip, TV I (Afrikaans), Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie, Johannesburg.
- Odendal, F.F. (1976) "Oor die aanspreekvorme in Afrikaans", in De Klerk en Ponelis (reds.) 1976.
- Odendal, F.F. (red.) (1978) **Gesag en norm in die taal- en letterkunde II**. Johannesburg: Randse Afrikaanse Universiteit.

Odendal, F.F. (red.) (1979) **Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal**. Johannesburg: Perskor.

Odendal, F.F. (1984) "Taal en die gemeenskap", in Botha, Combrink & Odendal (reds.) 1984.

Ponelis, F.A. (1984) "Afrikaans binne meertalige verband", in Prinsloo & Van Rensburg (reds.) 1984.

Prinsloo, K.P. & M.C.J. van Rensburg (reds.) (1984) **Afrikaans: Stand, taak, toekoms**. Pretoria: HAUM.

Raidt, E.H. (s.j.) **Afrikaans en sy Europese verlede**. Kaapstad, Bloemfontein, Johannesburg: Nasou.

Steyn, J.C. (1980) **Tuiste in eie taal**. Kaapstad: Tafelberg.

Suid-Afrikaanse Akademie (s.j.) **Afrikaanse woordelys en spelreëls**. Kaapstad: Tafelberg.

Van der Merwe, Carel & Hendrik Engelbreg (1984) **Taalbulletin**. Johannesburg: SAUK.

Van der Merwe, H.J.J.M. & F.A. Ponelis (1982) **Die korrekte woord**. Sesde Druk. Pretoria: Van Schaik.

Van Wyk, E.B. (1978) "Sosiolinguistiese norme in taalgebruik", in Odendal, F.F. (red.) 1978.